

"İQTİSADİ İSLAHATLAR"
elmi-analitik jurnal

**KONSESSİYA DÖVLƏT-ÖZƏL
TƏRƏFDAŞLIĞININ ƏN GENİŞ
YAYILMIŞ MEXANİZMİ KİMİ**

№ 1(10)-2024
səh. 66-75

Fuad MİRZƏYEV
İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru,
Milli Aviasiya Akademiyası,
"Menecment" kafedrasının dosenti
DOI:10.30546/2790-2196.1.10.2024.009.

fmirzayev@naa.edu.az

Konsessiya dövlət-özəl tərəfdaşlığının ən geniş yayılmış mexanizmi kimi

Fuad MİRZƏYEV
İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru,
Milli Aviasiya Akademiyası, "Menecment" kafedrasının dosenti

XÜLASƏ

Bazar iqtisadiyyatına keçidi tamamlamış postsovet ölkələrin qarşısında duran aktual çağırışlardan biri də dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi hesabına özəl sektorun inkişafına nail olunması, özəlləşdirmə proseslərinin aparılmadığı sahələrdə isə bu prosesə alternativ mexanizmlərin tətbiq edilməsidir. Dünya təcrübəsinin təhlili göstərir ki, müvafiq mexanizmlərdən ən əhəmiyyətli dövlət-özəl tərəfdaşlığı modelinin tətbiqidir.

İqtisadi ədəbiyyatların və beynəlxalq təcrübənin təhlili göstərir ki, bu gün dövlət-özəl tərəfdaşlığına dair vahid yanaşma, norma və standartlar mövcud deyil. Eyni zamanda, hazırda risklərin qarşılıqlı bölüşdürülməsi, kapitalın və cari xərclərin özəl tərəfdaş (investor) tərəfindən maliyyələşdirilməsi təcrübəsi geniş tətbiq edilir. Araşdırmalardan aydın olur ki, dövlət-özəl tərəfdaşlığının, dinamik dəyişən bazar tələblərinə çevik uyğunlaşaraq istehlakçılara xidmətin keyfiyyətinin artırılmasını təmin edən, ən geniş yayılmış forması konsessiya razılaşmalarıdır.

Məqalə konsessiya razılaşmalarının iqtisadi mahiyyəti və əhəmiyyəti, xüsusiyyətləri, əlamətləri və onun digər dövlət-özəl tərəfdaşlığı mexanizmlərindən üstünlükləri və çatışmazlıqlarından bəhs edilir.

Açar sözlər: dövlət-özəl tərəfdaşlığı, konsessiya, konsessioner, biznes-proses, blok-sxem.

JEL kodu: L33; L39

GİRİŞ

Konsessiya (latın dilində "concession" sözündən götürülüb) sözünün hərfi mənası mükafatlandırmaq, bəxş etmək, güzəştə getmək deməkdir. Dövlət-özəl sektor əməkdaşlığı nöqtəyində nəzərdə konsessiya – dövlət mülkiyyətində olan obyektlərin tikintisi, modernləşdirilməsi, rekonstruksiyası, istismarı və idarə edilməsi, eyni zamanda onlara texniki xidmətin göstərilməsi və ya müvafiq obyektlərdən istifadə hüquqlarının müəyyən hissəsinin öncədən müəyyənləşdirilmiş dövr üçün, bəlli maliyyə şərtlərinin təmin olması qarşılığında özəl tərəfdaşa ötürülməsini nəzərdə tutan təsərrüfat münasibətləri sistemidir.

Konsessiya dövlətlə özəl sektorun qarşılıqlı əməkdaşlıq mexanizmi olmaqla müxtəlif dövrlərdə tətbiq edilmiş və bu cür əməkdaşlığın ilkin formalarından biri hesab edilir. Konsessiya razılaşmalarının ilk nümunələrinə hələ kredit münasibətlərinin formalaşmadığı, dövlət maliyyələşdirməsinin tam təmin edilmədiyi, kommunikasiya proseslərinin yenicə meydana gəldiyi natural iqtisadiyyat dövründə dövlətin müəyyən ödəniş və şərtlər qarşılığında vergi və digər icbari dövlət yığımlarının toplanması hüququnun müxtəlif qeyri-dövlət vergi toplayıcılarına ötürülməsini nəzərdə tutan saziş kimi rast gəlinirdi.

Konsessiya iqtisadi idarəetmə aləti kimi kifayət qədər qədim tarixə malikdir. Konsessiya mexanizmindən təsərrüfat münasibətlərində istifadə edilməsi nümunəsi hələ qədim Roma imperiyası dövrünə təsadüf edir. Həmin dövrdə bu mexanizmdən istifadə edilərək dəniz limanları, hamamlar, poçt şöbələri özəl sektorun istifadəsinə verilirdi. Avropada konsessiya münasibətləri orta əsrlərdə meydana gəlməyə başlamışdır [2].

Konsessiya, öncəliklə ictimai infrastruktur obyektlərinin tikilməsi, dövlət və bələdiyyə mülkiyyətində olan əmlakın səmərəli idarə olunması və göstərilən sosial xidmətlərin keyfiyyətinin artırılması məqsədilə özəl investisiyaların müvafiq sektorlara cəlb edilməsi mexanizmidir.

Konsessiya münasibətlərinə dair əhəmiyyətli elmi araşdırmalar aparmışdır. Qərb alimləri A.Fayard və F.Buske öz elmi məqalələrində müvafiq kateqoriyanı əqd və ya müqavilə olaraq

xarakterizə edirlər. Bu müqavilə dövlət obyektinin tikilməsi, modernləşdirilməsi və istismarı hüquqlarını müəyyən dövr üçün özəl təsərrüfat subyektinə ötürülməsini nəzərdə tutur. Əvəzində özəl tərəfdaş müvafiq obyektin tikintisi və ya modernləşdirilməsi ilə yanaşı, həm də ona uzunmüddətli xidmətin göstərilməsi öhdəliyini öz üzərinə götürür və beləliklə bütün xərc və riskləri özü idarə edir [8].

KONSESSİYANIN ÖZÜNƏMƏXSUS XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ DİGƏR DÖVLƏT-ÖZƏL TƏRƏFDAŞLIĞI MEXANİZMLƏRİNDƏN ÜSTÜN CƏHƏTLƏRİ

Hüquqi baxımdan konsessiya məfhumu müqavilə anlayışına bərabər tutulur ki, bu müqavilə dövlət (bələdiyyə) və ya onun xüsusi səlahiyyətli orqanına (konsedent) - özəl tərəfdaşa (konsessionerə) həmin müqavilədə nəzərdə tutulmuş şərtlər çərçivəsində investisiya yatırmaq və müqavilə obyektinin (adətən ictimai infrastruktur obyektini) fəaliyyətini təmin etmək məqsədilə riskləri öz üzərinə götürmək səlahiyyəti verir. Eyni zamanda, konsessiya müqaviləsi özəl tərəfdaşın daşdığı öhdəlikləri müəyyən edir. Bu zaman konsessioner infrastruktur obyektinin istismarından və ya dövlət (bələdiyyə) tərəfindən həyata keçirilən ödənişlər hesabına gəlir əldə edir. Eyni zamanda, konsessiya münasibətləri çərçivəsində konsessioner mülkiyyət hüququna sahib olmasa belə, müqavilənin qüvvədə olduğu dövr üçün konsessiya obyektini istismar etmək hüququ əldə edir.

Xüsusi mülki müqavilə növü kimi konsessiya aşağıdakı xüsusiyyətləri özündə cəmləşdirir [3]:

- Konsessiya obyektinə sahiblənmək və onu dövrü istismar etmək hüquqlarının dövlət tərəfindən özəl tərəfdaşa ötürülməsini nəzərdə tutur;

- konsessiya konkret müddətli müqavilə növü olmaqla, həmin müddət bitdikdən sonra müqavilə obyektinin təkrar ictimai sektorun (dövlətin və ya bələdiyyənin) mülkiyyətinə qayıtmasını nəzərdə tutur (digər sözlə, konsessiya müqaviləsi qüvvədə olduğu dövrdə mülkiyyət hüququ ictimai sektorda saxlanılır);

- ictimai (dövlət və ya bələdiyyə) obyektin konsessiyaya verilməsi, bir qayda olaraq, həmin obyektin tikintisi və ya modernləşdirilməsi (rekonstruksiyası) məqsədi daşıyır;

- konsessiya müqaviləsinin obyektinin konsessioner tərəfindən tikintisi, modernləşdirilməsi (rekonstruksiyası) və istismarı konsessionerin xüsusi maliyyə resursları və ya cəlb olunmuş investisiyalar hesabına həyata keçirilir.

Yuxarıda qeyd olunanlarla yanaşı konsessiyanın digər xüsusiyyətləri də mövcuddur [4]:

- konsessiya çoxməqsədli və uzunmüddətli tərəfdaşlıq mexanizmidir;

- konsessiya münasibətləri çərçivəsində konsessor istənilən an konsessionerə kompensasiya ödəmək şərti ilə konsessiya müqaviləsini birtərəfli pozmaq hüququna sahibdir;

- konsessiya münasibətləri çərçivəsində konsessioner konsessiya obyektinə dair inzibati, təsərrüfat və idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsində əhəmiyyətli (bəzi hallarda isə tam olaraq) sərbəstliyə sahibdir;

- konsessiya müqaviləsi çərçivəsində icra edilən dövlət-özəl tərəfdaşlığı layihələrində risklər bütün layihə iştirakçıları arasında bərabər bölüşdürülür ki, bu da öz növbəsində layihənin uğurlu olma ehtimalını artırır.

Artıq daha öncə qeyd edildiyi kimi, konsessiyanın digər dövlət-özəl tərəfdaşlığı formalardan əhəmiyyətli fərqi konsessiya obyektini üzərində mülkiyyət hüququnun ictimai sektorda (dövlətdə və ya bələdiyyədə) saxlanmasıdır.

İctimai infrastruktur layihələrinə investisiyaların yönəldilməsi mexanizmlərindən biri olan konsessiyanın digər bu tip mexanizmlərdən aşağıdakı fərqli əlamətləri vardır [5]:

- konsessiya münasibətləri qanunvericiliklə tənzimlənir;

- konsessiya müqaviləsinin obyektləri kimi adətən, dövlət və ya bələdiyyə əmlakı çıxış edir;

- konsessiya müqaviləsi çərçivəsində investisiyalar özəl sektor (konsessioner) tərəfindən həyata keçirilir;

- konsessiya obyektini istismarı qarşılığında konsessionerin konsessoru ödəniş (konsessiya ödənişləri) etmək imkanının olması və ya konsessiya razılaşmalarının konsedentin ödənişləri hesabına strukturlaşdırılması;

■ konsessiya müqaviləsi mülkiyyət hüququnun ictimai tərəfdaşda (dövlət və ya bələdiyyədə) saxlanması, özəl tərəfdaşın isə konsessiya obyektinə müvəqqəti sahiblənmək və onu istismar etmək hüququnun təsbit edilməsini nəzərdə tutur;

■ konsessioner hüquqları qanunvericiliklə qorunur.

Konsessiyanın digər dövlət-özəl tərəfdaşlığı mexanizmlərindən bir sıra üstün cəhətləri mövcuddur [6,7]:

1. Konsessiya müqavilələri digər mülki müqavilə növlərinə nisbətən daha uzunmüddətli xarakter daşıyırlar. Bu isə öz növbəsində müqavilə tərəflərinə strateji planlaşdırma həyata keçirmək imkanını yaradır;

2. Digər əməkdaşlıq formalarından (məsələn, birgə müəssisələrin yaradılması) fərqli olaraq konsessiya özəl tərəfdaşa idarəetmə qərarlarının qəbulu nöqtəyi-nəzərindən daha çox müstəqillik (sərbəstlik) verir;

3. Konsedent konsessiya müqaviləsi çərçivəsində konsessionerin fəaliyyətini tənzimləmək üçün çoxsaylı, "təsir alətlər"inə sahib olur. Nəticədə konsedent konsessioner tərəfindən konsessiya müqaviləsinin şərtləri pozulduğu halda və ya ictimai mənafeyin qorunmasına ehtiyac yarananda həmin alətlər hesabına vəziyyəti tam nəzarətdə saxlamaq və prosesləri tənzimləmək imkanı əldə edir;

4. Konsedent müəyyən ödənişlər qarşılığında konsessionerə öz mülkiyyətində olan obyektin yalnız istismar (istifadə) hüquqlarını ötürür ki, bu zaman mülkiyyət hüququ tamamilə konsedentdə saxlanılır.

Göründüyü kimi, dövlət-özəl tərəfdaşlığı nöqtəyi-nəzərindən konsessiya mexanizminin həm dövlət, həm də özəl tərəfdaş üçün çoxsaylı üstünlükləri mövcuddur. Bununla belə, bu mexanizmin ən əhəmiyyətli çatışmazlığı onun digər dövlət-özəl tərəfdaşlığı mexanizmləri ilə müqayisədə çoxsaylı risklər ilə müşayiət olunmasıdır. Cədvəl 1-də konsessiya mexanizminin tətbiqi zamanı yaranan biləcək risklərin təsnifatı və həmin risklərin azaldılması üsulları göstərilmişdir [9].

Cədvəl 1. Konsessiya mexanizminin tətbiqi zamanı yaranan risklər və onların azaldılması üsulları

Risklərin növü	Risklərin mahiyyəti	Risklərin azaldılması üsulları
Siyasi risklər	Layihə obyektinin milliləşdirilməsi və ya müsadirə edilməsi;	Dövlət və ya bələdiyyələrin layihədə investor olaraq birbaşa iştirak etməsi.
	Valyuta konvertasiyasına olan məhdudiyyətlər və ya əldə edilmiş gəlirlərin xarici valyutaya konvertasiya edilərək ölkədən çıxarılmasına qoyulmuş qadağalar;	Layihədə beynəlxalq maliyyə institutlarının iştirak etməsi;
	Hərbi münaqişələr, əmək tətilləri və s.;	
	Korrupsiya.	
Maliyyə riskləri	Cəlb edilmiş maliyyə vəsaitlərinə görə faiz dərəcələrinin artması;	Kreditlərin sabit faiz dərəcəsi ilə alınması;
	Valyuta kursunun qeyri-sabitliyi.	Valyuta kursu ilə bağlı risklərin xedjləşdirilməsi.
Layihənin tamamlanmaması ilə bağlı risklər	Lisenzialaşma ilə əlaqədar risklər;	Təchizat müqaviləsində layihənin tamamlanması meyarlarının ətraflı əks olunması;
	Tikintinin və ya onun mərhələlərinin müəyyən edilmiş tarixdə bitməməsi riskləri.	"açarın təslim edilməsi" şərti ilə tikinti müqaviləsinin imzalanması.
Bazar riskləri	Yekun məhsulun istehlakçıya çatdırılmaması riski;	Sabit tariflər əsasında podratçılarla uzunmüddətli müqavilələrin imzalanması;
	Yekun məhsul və xammalın qiymətlərin formalaşması ilə bağlı risklər.	Müstəqil ekspertlər tərəfindən layihənin maliyyə modelinin təhlil edilməsi.

Mənbə: Cədvəl araşdırmalar əsasında müəlliflər tərəfindən tərtib edilib

Nəzərə almaq lazımdır ki, yuxarıda təsnif edilən risk növlərinin əksəriyyəti təkcə konsessiyaya deyil, həm də digər dövlət-özəl tərəfdaşlığı mexanizmləri üçün də xarakterikdir. Belə ki, heç bir biznes hərbi münaqişələr, əmək tətilləri və yaxud məhsul və ya xidmətlərin reallaşdırılması ilə bağlı problemlərdən sığortalanmayıb. Bununla belə qeyd etmək lazımdır ki, tikintinin tamamlanmaması, cəlb edilmiş vəsaitlər üzrə faizlərin artması riskləri yalnız konsessiya mexanizminə xas risklərdir. Bütün bu risklərin mövcudluğuna baxmayaraq, təhlillər göstərir ki, konsessiya dövlət-özəl tərəfdaşlığı formaları sırasında ən çox tətbiq edilən mexanizmdir. Məsələn, Dünya Bankının təqdim etdiyi hesabatlardan görmək olar ki, inkişaf etməkdə olan və keçid dövrü yaşayan ölkələrdə nəqliyyat infrastruktur obyektlərinə dövlət-özəl tərəfdaşlığı əsasında qoyulmuş investisiyaların 66%-i konsessiya müqavilələri əsasında mümkün olmuşdur [10].

KONSESSİYA MEXANİZMİNİN OBYEKTİ, REALLAŞDIRILMASI ARDICILLIĞI VƏ ÇATIŞMAZLIQLARI

Konsessiya mexanizminin mahiyyəti və əhəmiyyətini dərinlən anlamaq üçün onun obyektini ətraflı təhlil etmək olduqca əhəmiyyətlidir. Bu məqsədlə ilk olaraq konsessiya razılaşmalarının potensial obyektlərinin təsnifatını bilmək lazımdır. Müasir konsessiya razılaşmalarının obyektini kimi aşağıda sadalananlar çıxış edə bilər [11]:

1. Təbii ehtiyat və resurslar;
2. Dövlət mülkiyyətində olan müəssisə (həm iqtisadi, həm də sosial infrastruktur müəssisələri);

3. Dövlət inhisarında olan təsərrüfat sahələri (energetika, nəqliyyat sistemi, silah istehsalı və satışı və s.)

4. Sair ictimai mülkiyyət obyektləri və xidmət növləri.

Dövlət-özəl tərəfdaşlığına dair beynəlxalq təcrübənin təhlili göstərir ki, konsessiya razılaşmalarının əsas obyektləri kimi kommunal sektor: istilik, elektrik, qaz və su təchizatı; kanalizasiya xidmətləri; məişət tullantılarının utilizasiyası; yaşıllaşdırma və abadlıq işləri; yaşayış sahələrinin saxlanması və əsaslı təmiri və s. çıxış edir.

Eyni zamanda, həmin təhlillər konsessiya razılaşmalarının ikinci ən çox tətbiq edildiyi sektorun nəqliyyat sektoru olduğunu deməyə əsas verir. Buraya avtomobil yolları infrastrukturunun qurulması və əsaslı təmiri, dəmiryol nəqliyyatı və boru kəməri layihələri, dəniz və hava limanları, körpü kompleksləri, kommunikasiya və sairə ictimai infrastruktur obyektlərinin tikintisi və istismarı daxildir.

Konsessiya mexanizminin tətbiq edildiyi digər əhəmiyyətli dövlət-özəl tərəfdaşlığı sahəsi ictimai-sosial infrastruktur (təhsil, səhiyyə, turizm, iaşə və s.) layihələrinin reallaşdırılması sahəsidir.

Əməliyyat aktivi nöqtəyi-nəzərdən konsessiya razılaşmalarının aşağıdakı növləri mövcuddur [12]:

1. Artıq mövcud aktivin istismarını nəzərdə tutan konsessiya razılaşmaları (məsələn, artıq mövcud olan satış şəbəkəsi (kanalları) ilə məhsul və ya xidmətlərin satışı);

2. Dövlət mülkiyyətində olan aktivin istismar edilməsi hesabına icra edilən konsessiya razılaşmaları;

3. Dövlət-özəl tərəfdaşlığı layihəsi tamamlandıqdan sonra konsessioner tərəfindən istismarı davam etdiriləcək xüsusi mülkiyyət obyektinin (aktivin) yaradılmasını nəzərdə tutan konsessiya razılaşmaları.

Sonuncu növ konsessiya razılaşmasına iqtisadi ədəbiyyatlarda investisiya konsessiyası adı altında da rast gəlmək mümkündür. Belə ki, bu növ konsessiya mexanizmi əsasında icra edilən dövlət-özəl tərəfdaşlığı layihələrinin reallaşdırılması zamanı konsessiya obyektin tikintisinə investisiya qoyuluşlarının konsessioner tərəfindən həyata keçirilməsi və daha sonra konsessioner tərəfindən həmin obyektin istismar edilməsi nəzərdə tutulur.

Təhlillər göstərir ki, adətən hər üç növə xas olan xüsusiyyətləri özündə cəmləşdirmiş qarışıq konsessiya formalarından daha çox istifadə edilir. Məsələn, dövlət konsessionerinin investisiya qoyuluşları hesabına konsessiya aktivinin yaradılması və ya mövcud aktivin modernləşdirilməsi (rekonstruksiyası) şərt ilə öz mülkiyyətində olan obyektləri özəl tərəfdaşın istismarına verə bilər.

Konsessiya razılaşmalarının digər dövlət-özəl tərəfdaşlığı formaları (xidməti müqavilələr, icarə müqavilələri, idarəetmə müqavilələri) ilə çoxsaylı oxşar xüsusiyyətlərinin olması ilə yanaşı, bu mexanizmin bir sıra spesifik xüsusiyyətləri də mövcuddur. Həmin xüsusiyyətləri Cədvəl 2-də öz əksini tapmışdır:

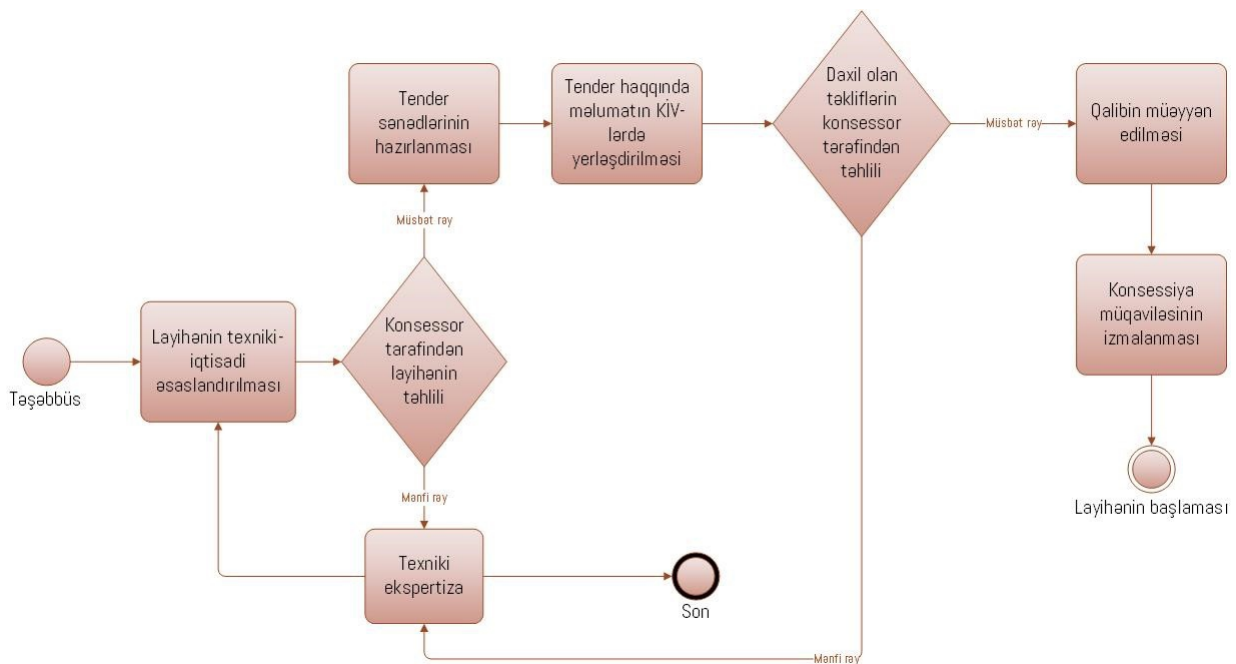
Cədvəl 2. Dövlət-özəl tərəfdaşlığının müxtəlif formalarının xüsusiyyətlərinin müqayisəli təhlili

Dövlət-özəl tərəfdaşlığı forması	Obyektin mülkiyyət forması	İstismar və texniki xidmət	Kapital qoyuluşu	Risqlər	Layihənin müddəti	Müqavilənin növü
Xidmətin göstərilməsi haqqında müqavilə	Dövlət	Dövlət və özəl sektor	Dövlət vəsaiti	Dövlət	1-2 il	Xidmət müqaviləsi
İdarəetmə haqqında müqavilə	Dövlət	Özəl sektor	Dövlət vəsaiti	Dövlət	3-5 il	İdarəetmə haqqında müqavilə
İcarə haqqında müqavilə	Dövlət	Özəl sektor	Dövlət vəsaiti	Müştərək	8-15 il	İcarə müqaviləsi
Konsessiya	Dövlət	Özəl sektor	Özəl kapital	Özəl sektor	25-30 il	Konsessiya müqaviləsi

Mənbə. Cədvəl araşdırmalar əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilib

Konsessiya mexanizminin mahiyyətini dərindən başa düşmək məqsədilə onu biznes-proses olaraq nəzərdən keçirmək məqsəduyğundur. Belə ki, blok-sxemlərdən formalaşan biznes-proses olaraq konsessiya mexanizmi - icra ediləcək dövlət-özəl tərəfdaşlığı layihəsinin ardıcıl addımlar çoxluğudur. Ümumiləşdirilmiş olaraq konsessiya razılaşması əsasında icra edilən dövlət-özəl tərəfdaşlığı layihələrinin biznes-prosesinin ardıcıl blok-sxemi şəkil 1-də öz əksini tapmışdır:

Şəkil 1. Dövlət-özəl tərəfdaşlığı layihələrinin konsessiya mexanizmi üzrə biznes-proseslərin sxemi

Qeyd etmək lazımdır ki, konsessiyanın dövlət-özəl tərəfdaşlığı layihələrinin reallaşdırılmasının ən geniş yayılmış forması kimi bir çox üstün cəhətlərinin olmasına baxmayaraq, bu mexanizmin özünəməxsus aşağıdakı çatışmazlıqları da mövcuddur. Həmin çatışmazlıqlar aşağıdakılardır:

1. Rəqabətin məhdudlaşdırılması və qiymət artımı. Konsessiya razılaşması konsessionerə bazarda inhisarçı mövqeyə sahib olmaq imkanı verə bilər ki, bu da öz növbəsində təqdim edilən məhsul və xidmətlərin qiymətinin artımı ilə nəticələnir.

2. Məhsul və ya xidmətin keyfiyyətinin aşağı düşməsi. Konsessioner fəaliyyətinin nəticələrindən asılı olmayaraq sabit məbləğlə gəlir əldə etdiyindən, o, istehlakçıya keyfiyyətli xidmət göstərməkdə maraqlı olmaya bilər.

3. Dövlət nəzarətinin mümkünsüzlüyü. Konsessiya mexanizminin tətbiqi zamanı dövlət demək olar ki, konsessionerlərin fəaliyyətinə nəzarət imkanlarından məhrum olur. Bu da öz növbəsində bəzi hallarda istehlakçılar və digər maraqlı tərəflərin hüquqlarının pozulmasına gətirib çıxara bilər.

4. İnvestisiyaların yatırılmama riski. Konsessioner müəyyən səbəblərdən müqavilə ilə nəzərdə tutulmuş investisiya öhdəliklərini yerinə yetirməyə bilər. Bu isə öz növbəsində konsessiya müqaviləsinin pozulması ilə nəticələnir.

5. Konsessiya obyektinin istismar edilməsinin məhdudlaşdırılması. Dövlət konsessiya obyektinin istismar edilməsinə bir sıra məhdudiyyətlər tətbiq edə bilər ki, nəticədə bu konsessionerlərin istehlakçılara keyfiyyətli xidmət göstərmək imkanlarını azalda bilər.

6. Şəffaflığın kifayət qədər olmaması. Konsessioner öz fəaliyyətinə dair məlumat və hesabatlar təqdim etməkdən yayına bilər ki, bu da istehlakçılar və digər maraqlı tərəflərin hüquqlarının pozulması ilə nəticələnir.

7. Ətraf mühitin çirkləndirilməsi. Konsessioner müqavilə şərtlərindən irəli gələn, təsbit edilmiş ekoloji normalara riayət etməyə bilər ki, nəticədə ətraf mühitin ciddi çirklənməsi baş verə bilər.

NƏTİCƏ

Yuxarıda qeyd edilənlərdən belə qənaətə gəlmək olar ki, nəzərdən keçirilmiş çatışmazlıqlara baxmayaraq konsessiya, müəyyən şərtlər çərçivəsində dövlət mülkiyyətində olan infrastruktur obyektlərinin özəl sektor tərəfindən uzunmüddətli istismarını təmin edən ən geniş yayılmış dövlət-özəl tərəfdaşlığı mexanizmidir. Digər tərəfdən, konsessiya dövlətin infrastruktur obyektlərinin tikintisi və ya modernləşdirməsinə investisiya qoyuluşu imkanlarının məhdud olduğu dövrdə həmin tikinti və ya modernləşdirmə işlərini icrasını təmin etməyə imkanı verən səmərəli mexanizmdir.

Hazırda Azərbaycanda konsessiya razılaşmalarının hüquqi bazası kimi Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2016-cı il Fərmanı ilə təsdiq edilmiş tikinti və infrastruktur obyektləri ilə əlaqədar investisiya layihələrinin investorlar tərəfindən "Tik-idarə et-təhvil ver" modeli çərçivəsində həyata keçirilməsinin şərtləri, tikinti və infrastruktur obyektlərinin növlərinə uyğun olaraq investorlar qarşısında qoyulan tələblər, bağlanmış müqavilələrin xüsusiyyətləri və şərtləri, investisiya qoyuluşu nəticəsində əldə olunacaq mal və xidmətlərin dəyərinin müəyyənləşdirilməsi Qaydası çıxış edir. Müvafiq normativ sənəd tikinti və infrastruktur obyektləri ilə əlaqədar investisiya layihələrinin investorlar tərəfindən "Tik-idarə et-təhvil ver" modeli (TİT modeli) çərçivəsində həyata keçirilməsi şərtlənməklə, tikinti və infrastruktur obyektlərinin növlərinə uyğun olaraq investorlar qarşısında qoyulan tələbləri, bağlanmış müqavilələrin xüsusiyyətlərini və şərtlərini, investisiya qoyuluşu nəticəsində əldə olunacaq mal və xidmətlərin dəyərinin müəyyənləşdirilməsi qaydasını tənzimləyir [12].

Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, konsessiya nəqliyyat sistemi və onun müxtəlif sahələrində özəlləşdirmə prosesinin alternativini olmaqla, bu sistemə maliyyə resurslarının cəlb edilməsinin ən optimal mexanizmdir. Azərbaycanın nəqliyyat sisteminin bir hissəsinin dövlət mülkiyyətində olması bu sahəyə mütəmadi olaraq iri həcmli büdcə resurslarının cəlb edilməsi zərurəti yaradır. Bu isə öz növbəsində dövlət büdcəsinə əlavə yük yaradır və nəqliyyat sistemində reallaşdırılan dövlət-özəl tərəfdaşlığı layihələrinin ən səmərəli mexanizmi kimi konsessiya sahənin inkişafına böyük töhfə verə bilər. Belə ki, konsessiya nəqliyyat sistemində özəl sektorun payının artmasına təkan verməklə həm də büdcə vəsaitlərindən səmərəli istifadəyə xidmət edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Румянцева А.А. Кластерная политика как стратегия регионального развития. Москва, 2013.
2. Спицына Т.А. Оценка эффективности инфраструктурных инвестиционных проектов : диссертация кандидата экономических наук. Москва, 2009.
3. Guasch, J. Laffont, S. Straub. Infrastructure Concessions in Latin America: Government-Led Renegotiations // World Bank Policy Research Working Paper 3749, October, 2005.
4. Самигулин Р.Р. Концессионные механизмы развития регионов: диссертация кандидата экономических наук. Москва, 2011.
5. Черникова В.Е. Концессия как специфическая форма взаимодействия государства с частным предпринимательством. Экономика и управление в XXI веке: тенденции развития. 2016.
6. Варнавский В.Г. Государственно-частное партнерство в России: проблемы и перспективы // Отечественные записки. № 6, 2004.
7. Самигулин Р.Р. Концессионные механизмы развития регионов: диссертация кандидата экономических наук: 08.00.05. Москва, 2011.
8. A. Fayard, F. Bousquet. Road infrastructure concession practice in Europe // Policy research working paper. The World Bank. World Bank Institute. Governance, Regulation, and Finance Division. September. 2001.
9. Азизов А. Возможности использования концессионных соглашений в условиях кризиса // Корпоративный юрист. №5, 2009.
10. Privatization and Regulation of Transport Infrastructure: Guidelines of Policymakers and Regulations. Washington D.C. 2011. P. 10.
11. Игошин Н.В. Инвестиции. Организация, управление, финансирование. 3-е изд., перераб. и доп. Учебник. 2017.
12. Зворыкина Ю.В. Методологические основы и механизмы управления концессиями в России: диссертация доктора экономических наук. Москва, 2003.
13. Tikinti və infrastruktur obyektləri ilə əlaqədar investisiya layihələrinin investorlar tərəfindən "Tik-idarə et-təhvil ver" modeli çərçivəsində həyata keçirilməsinin şərtləri, tikinti və infrastruktur obyektlərinin növlərinə uyğun olaraq investorlar qarşısında qoyulan tələblər, bağlanmış müqavilələrin xüsusiyyətləri və şərtləri, investisiya qoyuluşu nəticəsində əldə olunacaq mal və xidmətlərin dəyərini müəyyənləşdirilməsi Qaydası. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 7 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir <https://president.az/az/articles/view/21973>

CONCESSION AS THE MOST WIDESPREAD MECHANISM OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP

Fuad MIRZAYEV

SUMMARY

The challenges facing post-Soviet countries that have transitioned to a market economy are twofold: developing the private sector and individual entrepreneurship while preventing the state budget from being burdened by the privatization of most sectors of the economy. Additionally, alternative mechanisms must be found and applied in areas where privatization is not directly possible. The analysis of global experience indicates that the most significant mechanism is the implementation of the public-private partnership model. One of the such mechanisms is the Public-Private Partnership (PPP).

The analysis of economic literature and international experience indicates that there is currently no universally accepted approach, norms, or standards for public-private partnerships. At present, concession agreements are the most widespread form of public-private partnership. They ensure the improvement of service quality by distributing risks and financing capital and current expenses through a private partner (investor). This allows for adaptation to dynamically changing market requirements.

The article discusses the economic nature and significance of concession agreements, as well as their characteristics, distinguishing features, and differences from other public-private partnership mechanisms.

Keywords: *Public-Private Partnership (PPP), concession, concessionaire, business process, block-scheme.*

КОНЦЕССИЯ КАК НАИБОЛЕЕ РАСПРОСТРАНЕННЫЙ МЕХАНИЗМ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Фуад МИРЗОЕВ

РЕЗЮМЕ

Одной из актуальных задач, стоящих перед странами постсоветского пространства, завершившими переход к рыночной экономике, является достижение развития частного сектора за счет приватизации государственной собственности, а также применение альтернативных механизмов этому процессу в тех сферах, где приватизационные процессы затухают. не проведено. Анализ мирового опыта показывает, что важнейшим из соответствующих механизмов является реализация модели государственно-частного партнерства.

Анализ экономической литературы и международного опыта показывает, что на сегодняшний день не существует единого подхода, норм и стандартов государственно-частного партнерства. При этом широко используется практика взаимного разделения рисков, финансирования капитальных и текущих затрат частным партнером (инвестором). Из исследования видно, что наиболее распространенной формой государственно-частного партнерства, обеспечивающей повышение качества обслуживания потребителей за счет гибкой адаптации к динамично меняющимся требованиям рынка, являются концессионные соглашения.

В статье рассматриваются экономическая природа и значение концессионных соглашений, особенности, характеристики, а также их преимущества и недостатки перед другими механизмами государственно-частного партнерства.

Ключевые слова: *государственно-частное партнерство, концессия, концессионер, бизнес-процесс, блок-схема.*

Məqalə redaksiyaya daxil olub: 12.01.2024

Təkrar işlənməyə göndərilib: 19.02.2024

Çapa qəbul olunub: 22.04.2024